

ADAM SZEWCZYK, HANNA FABCZAK, LESZEK KUŹNICKI*

100-lecie Instytutu Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego PAN

Od stu lat Instytut Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego PAN jest ośrodkiem badań obejmujących człowieka, zwierzęta i pierwotniaki. Przyniosły one wartościowe wyniki i uznanie w świecie. Z okazji setnej rocznicy istnienia Instytutu przywołujemy pamięć o osobach i wydarzeniach związanych z jego historią.

Idea utworzenia Instytutu Nenckiego zrodziła się bezpośrednio po śmierci Marcelego Nenckiego (14 października 1901 roku), ale realizacja napotykała na stały sprzeciw rosyjskich władz.

Pierwsza wojna światowa (1914–1918) zakończyła się klęską wszystkich trzech zaborców i odrodzeniem Rzeczypospolitej Polskiej. Po 123 latach niewoli Polacy przystąpili do odbudowy ojczyzny.

Jedną z wielu inicjatyw na polu nauki było przystąpienie do realizacji planu utworzenia Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego. Od roku 1910 ten zamysł był w planach Towarzystwa Naukowego Warszawskiego (TNW).

„Okres wojny i zmiany polityczne, jakie zaszły w tym czasie w kraju, wyłoniły konieczność oparcia organizacji, istniejących przy TNW pracowni, na zasadach zapewniających im możliwość spełniania właściwego zadania.

Pragnąc nowym wymogom uczynić zadość, grono osób, kierujących zakładami biologicznymi TNW, powzięło w roku 1918 myśl ponownego powołania do życia Instytutu Nenckiego, proponując jako pierwszy krok w tym kierunku, wyodrębnienie istniejących przy TNW zakładów biologiczno-doświadczalnych i zespolenie ich w zwartą naukowo i rządzącą się autonomicznie całość organizacyjną¹. Zgodnie z planem z roku 1918 Instytut Nenckiego przy TNW miały utworzyć trzy zakłady:

Zakład Neurobiologii pod kierownictwem Edwarda Flataua;

Zakład Fizjologii pod kierownictwem Kazimierza Białaszewicza;

Zakład Biologii Ogólnej pod kierownictwem Romualda Minkiewicza.

* Prof. dr hab. Adam Szewczyk (e-mail: a.szewczyk@nencki.gov.pl); dr hab. Hanna Fabczak prof. nadzw. (e-mail: h.fabczak@nencki.gov.pl); prof. dr hab. Leszek Kuźnicki, członek rzeczywisty PAN (e-mail: l.kuznicki@nencki.gov.pl) – Instytut Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego Polskiej Akademii Nauk, Warszawa

¹ *Instytut imienia Nenckiego przy Towarzystwie Naukowym Warszawskim, 1920–1927. Organizacja, Działalność, Środki*, Warszawa 1928, nakł. Instytutu, ss. 76.

Ryc. 1. Kazimierz Białaszewicz ze współpracownikami
(od lewej siedzą: Stella Niemierko, Kazimierz Białaszewicz, Genowefa Szwejkowska;
stoją: Włodzimierz Niemierko [2], Antoni Wojtczak [6])

Lata 1918-1939 były okresem dynamicznych zmian w strukturze Instytutu Nenckiego. W roku 1920 utworzono Stację Hydrobiologiczną na Wigrach, którą prowadził Alfred Lityński. W dwa lata później powstał w Warszawie Zakład Embriologii Eksperymentalnej, kierowany przez Józefa Ejsmonda. Ponieważ Zakład nie podjął badań został on w roku 1927 przekształcony w Zakład Morfologii Doświadczalnej, na czele którego stanął Jan Dembowski. Jednostka przestała istnieć w roku 1934, kiedy jej kierownik został powołany na stanowisko profesora Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie.

W roku 1928 utworzono w Instytucie Zakład Biometrii pod przewodnictwem Jerzego Sławy-Neymana. Celem Zakładu był rozwój statystyki matematycznej ze szczególnym uwzględnieniem problematyki biologicznej. Zakład zakończył działalność w 1937 roku, kiedy Jerzy Sława-Neyman wyjechał do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej i objął stanowisko profesora na University of California w Berkeley.

W roku 1932 utworzono Stację Morską na Helu, która w 1939 roku została przeniesiona do nowych pomieszczeń zbudowanych w Gdyni. Placówka przez cały okres istnienia była prowadzona przez Mieczysława Boguckiego. Obecnie w tych budynkach ma

swoją siedzibę Morski Instytut Rybacki. W roku 1937 utworzono Stację Rzeczną w Pińsku. Osobą, która nadzorowała jej budowę, a następnie została jej kierownikiem, był Jerzy Wiszniewski.

Mimo założeń z roku 1918, Zakład Neurobiologii TNW nie wszedł za życia Edwarda Flataua w skład Instytutu Nenckiego. Nastąpiło to dopiero w roku 1935. Kierownictwo placówki objął Kazimierz Orzechowski.

Instytut Nenckiego w latach 1918–1939, mając rozbudowaną organizacyjnie strukturę, jednocześnie z powodu ograniczeń finansowych, był placówką nieliczną. Jego znacząca rola w rozwoju badań biologicznych w Polsce polegała na stworzeniu warunków w Warszawie oraz w trzech stacjach do prowadzenia badań w dowolnie długich okresach. Z tych możliwości skorzystało w okresie 1920–1939 około 200 osób.

W następstwie II wojny światowej Instytut Nenckiego kadrowo i materialnie przestał istnieć. Wśród sześciu kierowników (trzech zakładów naukowych i trzech stacji) w 1945 roku żył tylko Mieczysław Bogucki. Majątek Instytutu został zniszczony i rozgrabiony, a księgozbiór spalony. Ta skala strat spowodowała, że w roku 1946, kiedy przystąpiono do odbudowy Instytutu na terenie Łodzi, zaczynano od podstaw. Tego zadania podjęły się trzy pary małżeńskie: Jan i Stanisława Dembowski, Włodzimierz i Stella Niemierkowie, Jerzy Konorski i Liliana Lubińska.

Instytut Nenckiego odbudowywano, w nawiązaniu do tradycji, ale na nowych podstawach prawnych i organizacyjnych. Dnia 1 kwietnia 1946 roku Instytut został upaństwowiony². Uroczystość otwarcia Instytutu w tymczasowej siedzibie w Łodzi przy ul. Południowej 66 odbyła się 28 listopada 1948 roku. Jego strukturę tworzyły: Zakład Biologii Ogólnej pod kierownictwem Jana Dembowskiego, Zakład Biochemii pod kierownictwem Włodzimierza Niemierki, Zakład Neurofizjologii pod kierownictwem Jerzego Konorskiego oraz Zwierzętarńia nadzorowana przez Genowefę Szwejkowską i warsztaty.

W roku 1949 w Warszawie na 1 ha gruntu, między ulicami Marii Skłodowskiej-Curie i Louisa Pasteura, rozpoczęto budowę nowej siedziby Instytutu. Było to miejsce, które już w latach trzydziestych Kazimierz Białaszewicz przewidywał dla „Nenckiego”. Podjęcie inwestycji złożonej z dwóch budynków – głównego, przeznaczonego na laboratoria, bibliotekę i administrację, oraz drugiego, który miał pomieścić zwierzętarnię, warsztaty i kompleks mieszkalny, było czymś wyjątkowym. Istotny wpływ na realizację takiej inwestycji miała pozycja Jana Dembowskiego. Przebieg budowy odbywał się z kolei pod czujnym okiem Włodzimierza Niemierki i Jerzego Konorskiego.

W 1951 roku utworzono w Mikołajkach Stację Hydrobiologiczną Instytutu Nenckiego otwartą dla badaczy i młodzieży studenckiej z całej Polski. W ten sposób odtworzono

² Statut Instytutu jako placówki mającej osobowość prawną ogłoszono 24 października 1951 r.

w pełni strukturę i charakter Instytutu sprzed wybuchu II wojny światowej. Pionierską działalność na tym terenie podjęli Andrzej Szczepański, kierownik Stacji i jego żona Wanda.

Ryc. 2. Jan Dembowski, Stanisława Dembowska, Leszek Kuźnicki w Zakładzie Biologii Eksperymentalnej Uniwersytetu Łódzkiego, lata 50.

Zasiedlanie nowej siedziby w Warszawie przy ul. Pasteura 3 trwało od 1953 do 1956 roku. Zaistniały tamże warunki lokalowe do tworzenia nowych zakładów. W Warszawie z końcem roku 1953 podjął działalność Zakład Hydrobiologii Eksperymentalnej. Jego kierownikiem został Romuald Klekowski. W następnym roku przeniesiono z Łodzi Bibliotekę i wszystkich pracowników Zakładu Biologii Ogólnej.

W 1955 roku utworzono Zakład Psychologii, który miał prowadzić Eugeniusz Gablewicz. Rok później wszyscy pracownicy Zakładu Neurofizjologii podjęli badania w Warszawie. Nowa siedziba przy ul. Pasteura 3 została zasiedlona.

Rok 1956 był okresem burzliwych zmian w Polsce i w Polskiej Akademii Nauk. Zgromadzenie Ogólne członków Akademii poddało 11 i 12 czerwca krytycznej ocenie dotychczasową działalność kierownictwa Akademii. Główne zarzuty dotyczyły ulegania naciskom aparatu partyjnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR), co spro-

wadzało się do ograniczania wolności badań i niesprawiedliwych decyzji osobowych. W odpowiedzi na krytykę Kierownictwo PAN złożyło dymisję. Na kolejnym Zgromadzeniu Ogólnym Akademii, 11–12 stycznia 1957 roku prezesem Akademii został wybrany Tadeusz Kotarbiński.

Jan Dembowski na stanowisku dyrektora Instytutu Nenckiego i przewodniczącego Rady Naukowej pozostał do 31 grudnia 1960 roku. Z tą datą na mocy decyzji rządu na emeryturę zostali przeniesieni, podobnie jak Dembowski, wszyscy profesorowie w Polsce, którzy ukończyli 70. rok życia. Stanowisko dyrektora Instytutu po Janie Dembowskim objął Włodzimierz Niemierko, kierownikiem Zakładu Biologii Ogólnej został Stanisław Dryl.

Lata 1957–1967 były okresem trudnym dla Instytutu. Przede wszystkim z braku środków nie dokończono inwestycji budowlanych. Zrezygnowano z sali konferencyjnej, nie otynkowano budynków, teren pozostał nieogrodzony. Co więcej, władze PAN nakażały udostępnienie innym placówkom 1000 m² powierzchni użytkowej w budynku głównym. Zajęte przez „sublokatorów” lokale były zwalniane stopniowo przez wiele lat. Ostatnią placówką, która opuściła w 1997 roku pomieszczenia był Instytut Parazytologii PAN.

W latach 60. władze Akademii nie tylko wymusiły ustępstwa lokalowe, ale niektórzy jej wpływowi przedstawiciele, w szczególności Kazimierz Petruszewicz, wręcz zdążyli do rozparcelowania Instytutu. Zgodnie z tymi pomysłami Zakład Biochemii miał zostać przeniesiony do Instytutu Biochemii i Biofizyki PAN, Zakład Neurofizjologii wejść w skład tworzonego Centrum Medycyny Doświadczalnej i Klinicznej PAN. Zdecydowana postawa kierownictwa Instytutu Nenckiego postawiła skuteczną tamę tym zamierzeniom. Z własnej woli, w 1961 roku, Instytut przekazał Uniwersytetowi Warszawskiemu Zakład Psychologii, a Instytutowi Ekologii PAN, którego dyrektorem był Kazimierz Petruszewicz, Stację Hydrobiologiczną w Mikołajkach (1962 roku).

Po przejściu na emeryturę Włodzimierza Niemierko dyrektorem Instytutu od stycznia 1968 roku został Jerzy Konorski, Zakład Biochemii objął Lech Wojtczak.

Trudności i ataki, z którymi borykał się Instytut, nie osłabiły jego działalności badawczej. W grudniu 1968 roku odbyły się uroczystości jubileuszowe związane z 50-leciem istnienia oraz cztery sympozja naukowe o tematyce:

- Biological membranes: Mitochondria and endoplasmic reticulum;
- Cerebral mechanism of behaviour;
- Bioenergetics of aquatic animals;
- Physiology of motor response in Protozoa.

Uczestniczyło w nich wielu badaczy z kraju i z zagranicy, wśród nich laureat Nagrody Nobla lord Adrian (1932). Z okazji jubileuszu wydano też książkę pt. *Pięćdziesiąt lat działalności Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego*.

W 1968 roku zapoczątkowano w Instytucie nowy kierunek badań: biologia Antarktyki oraz zorganizowano studia doktoranckie jako stałą formę nauczania. Był to więc pod wieloma względami rok przełomowy – wkroczenia w nowy etap rozwoju.

Dla pierwszej połowy lat 70. charakterystyczne były zmiany organizacyjne i osobowe spowodowane następstwem pokoleń. W 1970 roku dokonano podziału Zakładu Biochemii na dwie jednostki: Zakład Biochemii Komórki, którego kierownikiem została Zofia Zielińska, oraz Zakład Biochemii Układu Nerwowego i Mięśni prowadzony przez Witolda Drabikowskiego. Kolejny rok 1971 przyniósł dalsze przekształcenia, które były następstwem zmian w systemie organizacji finansowania nauki w Polsce (system finansowania przedmiotowego w ramach 5-letnich planów). Elementarną jednostką stały się w instytutach pracownie, a zakłady strukturami organizacyjnymi wyższego rzędu. Przy tej okazji Zakład Biologii Ogólnej zmienił nazwę na Zakład Biologii Komórki, zaś Zakład Hydrobiologii Eksperymentalnej na Zakład Energetyki i Produkcji Biologicznej.

Ryc. 3. Witold Drabikowski wraz z zespołem po odebraniu Nagrody Państwowej I stopnia, lata 70. ubiegłego wieku

Rok 1971 charakteryzował się również wzmożoną aktywnością na polu organizacji międzynarodowych konferencji i sympozjów, m.in. zorganizowano z badaczami z Uniwersytetu Jagiellońskiego międzynarodową konferencję „Motile Systems of Cells”, w której uczestniczyło wielu wybitnych naukowców, m.in. Thomas D. Pollard i Robert D. Allen. Również zorganizowana w 1977 roku „7th European Muscle Club Conference

on Muscle and Cell Motility” odbiła się szerokim echem w środowisku naukowym. Niektóre z nich zapoczątkowały regularne spotkania dotyczące wyższych czynności nerwowych i białek wiążących wapń.

Stale odczuwany brak dostatecznej liczby zwierząt doświadczalnych skłonił kierownictwo Instytutu do przejścia w 1972 roku Zakładu Zwierząt Laboratoryjnych PAN w Łomnie pod Warszawą. Jednostka ta wchodziła w skład Instytutu do końca lutego 1984 roku.

W 1973 roku zmarł Jerzy Konorski. Kierownictwo Instytutu objął Kazimierz Zieliński, a Zakładu Neurofizjologii Bogusław Żernicki. Nastąpiła zmiana pokoleniowa. Instytut w pełni przejęli badacze wykształceni po II wojnie światowej. Lata siedemdziesiąte, w szczególności pierwsza połowa, charakteryzowały się unowocześnianiem warsztatów badawczych i kolejnymi zmianami struktury Instytutu. W 1974 roku utworzono Pracownię Mikroskopii Elektronowej wyposażoną w mikroskopy transmisyjny i skaningowy. Do jej powstania przyczyniła się Aleksandra Przełęcka. Pracownia, działając jako laboratorium środowiskowe pod kierunkiem Andrzeja Dutkowskiego, a następnie przez wiele lat Elżbiety Wyroby, przyczyniła się do rozszerzenia współpracy z uczelniami i instytutami. W tymże roku Romuald Klekowski, kierownik Zakładu Energetyki i Produkcji Biologicznej, został dyrektorem Instytutu Ekologii PAN. W konsekwencji z dniem 1 stycznia 1975 roku Zakład Energetyki i Produkcji Biologicznej z pracownikami i wyposażeniem został przeniesiony do tegoż Instytutu. W następstwie tych przekształceń Instytut Nenckiego stał się strukturą bardziej jednorodną.

Wydarzeniem zapoczątkującym dekadę 1981–1990 był zorganizowany przez Zakład Biologii Komórki VI International Congress of Protozoology, który obradował w Warszawie w lipcu 1981 roku na terenie Akademii Muzycznej im. Fryderyka Chopina. Była to największa z dotychczasowych imprez naukowych zorganizowana przez osoby z Instytutu (Stanisława Dryła, Leszka Kuźnickiego, Elżbietę Wyrobę).

W 1983 roku zmarł Witold Drabikowski, kierownikiem zakładu została Hanna Strzelecka-Gołaszewska. Był to rok 75-lecia działalności Instytutu, który uczczono konferencją poświęconą analizie dorobku Jana Dembowskiego i Jerzego Konorskiego.

Lata 80. w historii Instytutu znamionowało zaangażowanie w organizację krajowych i międzynarodowych wyjazdów i konferencji oraz kolejna zmiana na kierowniczych stanowiskach. W 1984 roku kierownictwo Zakładu Biologii Komórki objęła Maria Jerka-Dzidosz. Po przejściu na emeryturę Zofii Zielińskiej kierownikiem Zakładu Biochemii Komórki została (1987 roku) Barbara Grzelakowska-Sztabert.

Przełomowe dla przyszłości Polski wydarzenia lat 1989-1991 zbiegły się z istotnymi zmianami dotyczącymi Instytutu Nenckiego. Zgromadzenie Ogólne Akademii wybrało w grudniu 1989 roku Leszka Kuźnickiego na wiceprzewodniczącego, sekretarza naukowego PAN. W rok później Maciej Jan Nałęcz został dyrektorem Instytutu Nenckiego.

Był to początek zmian w obu instytucjach. Instytut Nenckiego wkracza na nową drogę rozwoju. Kierownictwo placówki przejmuje pokolenie istotnie różne od poprzedniego. Jest to młodzież urodzona po wojnie, która odbyła wieloletnie staże w znamienitych ośrodkach europejskich i amerykańskich.

Maciej Nałęcz był pierwszym demokratycznie wybranym dyrektorem Instytutu Nenckiego po przemianach politycznych 1989 roku w Polsce. Wybrany w tajnym głosowaniu przez Radę Naukową w 1990 roku, był następnie wybierany na trzy kolejne kadencje, w 1994, 1997 i 2000 roku. Kadencje dyrektorskie były wówczas trzyletnie i nie było jeszcze limitu dwóch kolejnych kadencji, co wprowadziła dopiero późniejsza Ustawa o PAN. Czas był trudny, Polska wymagała wielu głębokich zmian po okresie komunizmu, a polska nauka musiała zmierzyć się ze światem po upadku izolujących ją barier politycznych. W tej sytuacji wybór Macieja Nałęcza na dyrektora mógł się wydawać dość ryzykowny, gdyż nowy dyrektor miał 38 lat, miał ograniczone doświadczenie kierownicze, pracując głównie naukowo, w tym w latach 80. przez w sumie 6 lat w Szwajcarii, na Uniwersytecie w Bernie. W wyborach dyrektora w 1990 roku brał zresztą udział, przyjeżdżając specjalnie do Warszawy ze Szwajcarii. Okazało się jednak, że zupełnie „nowa twarz” na czele Instytutu Nenckiego dobrze wpisywała się w ogólny obraz Polski, gdzie zaczynali rządzić nowi ludzie i gdzie znajomość świata oraz reguł zachodnich była doceniana i potrzebna. Maciej Nałęcz okazał się przy tym dobrym organizatorem, co szybko zjednało mu wsparcie i sympatię środowiska.

Tymczasem polska nauka stała wobec konieczności przeprowadzenia radykalnych zmian w systemie finansowania, zarządzania i organizacji. Utworzony w 1990 roku Komitet Badań Naukowych rozpoczął przygotowania do wprowadzenia systemu grantów badawczych, co spowodowało nagłe cięcia w finansowaniu działalności statutowej placówek, dotychczas głównego źródła utrzymującego placówki. Na początku 1992 roku Instytut Nenckiego otrzymał decyzję o zmniejszeniu finansowania o ok. 30%, co oznaczało niemożność utrzymania dotychczasowej struktury. Nowa dyrekcja (Maciej Nałęcz i jego pierwszy zastępca Jacek Kuźnicki) wykorzystała to jako początek dużych przemian w strukturze i działalności Instytutu: zwolniono ponad 70 pracowników, głównie z pionu administracyjno-technicznego, zredukowano do minimum warsztaty, ograniczono centralną administrację i księgowość oraz przystąpiono do organizacji nowego studium doktoranckiego (2001), którego kierownictwo powierzono Małgorzacie Kossut. Chodziło głównie o odmłodzenie kadry naukowej oraz przeciwdziałanie luce pokoleniowej spowodowanej licznymi wyjazdami pracowników w latach 80., a także o zmianę proporcji zatrudnienia z wyraźną przewagą pracowników naukowych nad administracyjno-technicznymi. Stało się jasne, że odtąd dorobek naukowy i jego jakość będą decydującymi wskaźnikami o finansowaniu, zwłaszcza grantowym, należało zatem wprowadzić nowe elementy motywujące kadrę naukową. To właśnie w latach 1993–1995

dyrekcja Instytutu Nenckiego wprowadziła np. premie za publikacje, o których wysokości decydował IF (*impact factor*) czasopisma, ocenę „naukometryczną” grup badawczych i poszczególnych badaczy, przygotowano zasady przyszłych konkursów na stanowiska kierownicze oraz ograniczono zatrudnianie na czas nieokreślony. W 1997 roku została powołana nowa struktura organizacyjna zajmująca się badaniem mózgu – Zakład Neurobiologii Molekularnej i Komórkowej, którego kierownikiem został Leszek Kaczmarek. Wszystkie te działania przyniosły dobre rezultaty, środowisko naukowe Instytutu zaktywizowało się i wkrótce Instytut zaczął zdobywać znaczące środki grantowe na badania, a oszczędzone w ten sposób fundusze z działalności statutowej zaczęto wykorzystywać na niezbędne remonty budynku Instytutu.

Podczas kierowania Instytutem Nenckiego przez Macieja Nałęcza (1990–2001), powstała także, z jego inicjatywy, Polska Sieć Biologii Molekularnej i Komórkowej UNESCO/PAN (której Maciej Nałęcz był kodyrektorem wspólnie z prof. Andrzejem Legockim), będąca polskim oddziałem Światowej Sieci Biologii Molekularnej i Komórkowej UNESCO (MCBN/UNESCO). W skład Rady Sieci wchodził znakomici polscy badacze, jak: Andrzej Legocki, Jerzy Vetulani, Jerzy Kawiak, Leszek Kaczmarek, Alina Taylor, Stanisław Przystański, Wojciech Stec i inni. Działalność PSB MiK znacząco przyczyniła się do integracji polskiego środowiska naukowego w latach 90.

Dyrekcja Instytutu Nenckiego z lat 1990–2001, w skład której, oprócz już wymienionych, wchodził także w różnych latach Krystyna Dec, Jolanta Skangiel-Kramka, Jolanta Zagrodzka-Szmagalska, Ewa Nowak-Olszewska i Zbigniew Przygoda, niewątpliwie przyczyniła się do unowocześnienia Instytutu, odmłodzenia kadry naukowej, promocji instytutu w polskim środowisku naukowym, wzrostu znaczenia na forum międzynarodowym, a także, co bardzo ważne, do wzbogacenia placówki w unikalną aparaturę badawczą.

Ryc. 4. Dyrekcja Instytutu Nenckiego
kadencja w latach 1995–2001
(od lewej: Jolanta Skangiel-Kramka,
Zbigniew Przygoda, Jolanta Zagrodzka-
Szmagalska, Maciej Nałęcz,
Ewa Nowak-Olszewska)

Warto też wspomnieć, że Instytut Nenckiego był w owych latach promotorem wielu nowych inicjatyw, które wzbogacały polską naukę o nowe możliwości szkoleniowe i badawcze. I tak np. w 1997 roku Instytut oraz Polska Sieć BMiK podpisały porozumienie z Akademią Medyczną w Warszawie o utworzeniu działającego do dziś z wieloma sukcesami Studium Medycyny Molekularnej (SMM). Instytut Nenckiego, oraz jego ówczesny dyrektor Maciej Nałęcz, odegrali też znaczącą rolę w utworzeniu Międzynarodowego Instytutu Biologii Molekularnej i Komórkowej UNESCO/PAN, dla którego Instytut Nenckiego był prawdziwym „matecznikiem” na wczesnych etapach jego istnienia, zapewniając administrację i księgowość tworzącej się placówce. Maciej Nałęcz odegrał też znaczącą rolę w negocjacjach porozumienia między PAN i Max Planck Society w Niemczech o utworzeniu Max Planck’s Independent Junior Research Group w Międzynarodowym Instytucie Biologii Molekularnej i Komórkowej, pierwszym takim przedsięwzięciu Towarzystwa Maxa Plancka w Europie Środkowo-Wschodniej.

W związku z objęciem przez Macieja Nałęcza stanowiska dyrektora Departamentu Nauk Podstawowych i Technicznych UNESCO w Paryżu dyrektorem Instytutu Nenckiego został Jerzy Duszyński, pełniący tę funkcję w latach 2003–2009. Do dyrekcji Instytutu Nenckiego, której skład w początkowym okresie był taki sam jak w poprzednich latach, w późniejszym czasie włączyli się Adam Szewczyk, Urszula Sławińska, Anna Jachner-Miśkiewicz.

Jednym z pierwszych zadań tej dyrekcji było zwiększenie kompetencji Administracji Instytutu, rekonstrukcja Działu Kadr, a nade wszystko powstanie Działu Współpracy Międzynarodowej i Zarządzania Projektami z przyjętym na stanowisko kierownika działu Marcinem Szumowskim. Ten ruch kadrowy w przyszłości przyniósł Instytutowi wiele grantów europejskich oraz bardzo dużo krajowych, w tym projektów POIG (Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka). Był to moment zwrotny w zdobywaniu finansowania w ramach Projektów Ramowych Unii Europejskiej, największych programów finansowania badań naukowych i rozwoju technologicznego w UE, programów które realizowane są w systemie perspektyw siedmioletnich. W tym czasie kończył się 5 Program Ramowy (1998–2002) i rozpoczynały się przygotowania do 6 PR, w ramach którego Instytut Nenckiego realizował wiele projektów. Kolejnym istotnym krokiem było nawiązanie współpracy z EMBL, wejście do koordynowanego przez EMBL europejskiego programu Euro-BioImaging jako oficjalny partner to jedno z dokonań, w którym dział Marcina Szumowskiego również odgrywał kluczową rolę.

Ważnym elementem polityki kadrowej było wprowadzenie zasady, że po wygaśnięciu mianowania kierownika pracowni ogłaszany jest otwarty międzynarodowy konkurs na to stanowisko. Zasada ta została wpisana do Statutu Instytutu w następnej kadencji, kiedy kierownictwo Instytutu objął Adam Szewczyk. To sprawiło, że w Instytucie pojawiło się wiele nowych osób, w tym obecna dyrektorka Instytutu Agnieszka Dobrzyń.

Budynek Instytutu powstawał we wczesnych latach 50. i jego struktura wymagała, i ciągle wymaga, modernizacji. W tym czasie pierwszym początkowo nieśmiałym krokiem było powiększenie sali wykładowej na drugim piętrze. Przez lata była to reprezentacyjna sala Instytutu, a obecnie odbywają się w niej posiedzenia Rady Naukowej. Zmodernizowano zwierzętarnię i dostosowano standardy hodowli zwierząt (szczury, myszy i oposy) do wymogów stawianych w nowej dyrektywie Unii Europejskiej. Ocieplono budynek i odnowiono zewnętrzną elewację Instytutu oraz zainicjowano plany dalszych modernizacji, w tym korytarzy, których realizacja kontynuowana była w późniejszym okresie przez następną dyrekcję. Z pewnością niewątpliwym dokonaniem dyrekcji tej kadencji była konstrukcja i kierowanie, wspólnie z Leszkiem Pączkiem, ówczesnym rektorem Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego, projektu Centrum Badań Przedklinicznych i Technologii (CePT), realizowanego z funduszy POIG. Konsorcjum projektu CEPT tworzy 10 jednostek naukowych, a jego liderem jest Warszawski Uniwersytet Medyczny. Przy tworzeniu projektu Centrum Badań Przedklinicznych i Technologii duży udział ze strony Instytutu mieli Leszek Kaczmarek i Marcin Szumowski. Dofinansowanie w ramach tego projektu pozwoliło na znaczną rozbudowę Instytutu Nenckiego, a ich realizacja przypadła już na lata 2008–2013.

W 2008 roku, po objęciu przez Jerzego Duszyńskiego stanowiska podsekretarza stanu w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego kierowanym przez minister Barbarę Kudrycką, dyrektorem Instytutu został Adam Szewczyk, który sprawował tę funkcję w latach (2008–2017).

Ryc. 5. Dyrekcja Instytutu Nenckiego kadencja lata 2008–2013
(od lewej) Hanna Fabczak, Adam Szewczyk, Urszula Sławińska

Są to lata dużych zmian w administrowaniu placówkami naukowymi. W tych latach zaczęła obowiązywać nowa Ustawa o Finansowaniu Nauki oraz Ustawa o Polskiej Akademii Nauk. Te akty prawne wymogły zmiany w funkcjonowaniu Instytutu, m.in. uchwalono

no nowy Statut Instytutu, w którym po raz pierwszy zamieszczono zapis o wyborze kierownika pracowni w trybie konkursowym lub grantowym i o 5-letnim okresie kadencyjności kierownika pracowni, po którym następuje ocena zespołu. Na tych zasadach w ciągu ostatnich lat otwarto 25 nowych pracowni. W ten sposób kontynuowano zamysł odmłodzenia kadry naukowej zainicjowany w kadencji Macieja Nałęcza i Jerzego Duszyńskiego.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku i w konsekwencji napływ funduszy na naukę w postaci zarówno programów bezpośrednio finansowanych przez Komisję Europejską, jak i programów strukturalnych: POIG (Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka), POKL (Program Operacyjny Kapitał Ludzki), RPO (Regionalny Program Operacyjny), w niespotykany do tej pory sposób wpłynął na rozwój Instytutu. W tym czasie bardzo wyraźnie zaznaczają się nowe obszary funkcjonowania Instytutu: dotychczasowe obszary związane z realizacją badań naukowych i edukacją na studiach doktoranckich zostały dodatkowo rozszerzone o realizację badań innowacyjnych w zakresie biologii.

Obszar badań naukowych koncentruje się na rozwoju dwóch makrokierunków, w ramach których realizowane są główne nurty badawcze Instytutu: to neuronauki oraz biologiczne i molekularne podstawy chorób cywilizacyjnych. Zadania prowadzone przez zespoły naukowe Instytutu skupiają się zatem wokół zagadnień bezpośrednio związanych z ochroną zdrowia i poprawą życia społeczeństwa.

Obszar edukacyjny był ważny dla Instytutu Nenckiego od początku jego istnienia, ale uprawnienia do nadawania stopnia doktora nauk otrzymał on w 1952 roku i od tego czasu wypromował ponad 600 doktorów. Studium Doktoranckie Instytutu działa m.in. w oparciu o projekty finansowane przez Fundację na rzecz Nauki Polskiej, Studium Międzynarodowych Projektów Doktoranckich w Neurobiologii i Międzynarodowe Studia Doktoranckie – Bio4Med: „Biology for Medicine, International Doctoral Programme in Biological Bases of Human Diseases” (oba projekty koordynowane przez Agnieszkę Dobrzyń). Realizowane są prace doktorskie we współpracy z kilkudziesięcioma placówkami naukowymi z całego świata. Obecnie uczestnikami studium doktoranckiego jest 200 słuchaczy, w tym ponad 30 na pierwszym roku. Każdego roku wśród wyróżnionych przez Radę Naukową absolwentów znajdują się laureaci konkursu o Nagrodę Prezesa Rady Ministrów za najlepszą rozprawę doktorską albo konkursu na stypendia naukowe „L'ORÉAL Polska dla Kobiet i Nauki”. Minister edukacji narodowej w 2012 roku w związku z 10-leciem Studium Doktoranckiego Instytutu Nenckiego przyznała Medale Komisji Edukacji Narodowej pracownikom Instytutu Nenckiego, które nadawane są za szczególne zasługi dla oświaty i wychowania. W 2013 roku zainicjowano organizację cyklicznych Międzynarodowych Konferencji Doktorantów Instytutu Nenckiego, pierwszą z nich koordynowała Agnieszka Dobrzyń.

Najlepszym przykładem synergii działań w obszarach badań podstawowych i innowacyjnych jest budowa Centrum Neurobiologii Instytutu Nenckiego (2010–2013), największa inwestycja infrastrukturalna Instytutu Nenckiego, od czasów budowy siedziby Instytutu przy ul. Pasteura w Warszawie. Budowa Centrum Neurobiologii jest częścią dużego projektu kluczowego pn. Centrum Badań Przedklinicznych i Technologii (CePT) realizowanego z funduszy POIG. W ramach inwestycji rozbudowano dwa skrzydła Instytutu (ok. 3000 m²), powstała nowoczesna sala konferencyjna na 200 miejsc oraz sala ekspozycyjna, tak bardzo oczekiwane przez społeczność Instytutu. Świadczy o tym liczba organizowanych i współorganizowanych międzynarodowych i krajowych konferencji oraz spotkań naukowych (ponad 50 do końca 2017 roku), z których większość odbywała się w salach Centrum Neurobiologii. Jednak przede wszystkim zakupiono najnowocześniejszą aparaturę badawczą do pracowni o charakterze core-facility. W tym funkcjonalny rezonans magnetyczny (fMRI) do Pracowni Obrazowania Mózgu kierowanej przez Artura Marchewkę, najnowsze mikroskopy konfokalne do Pracowni Obrazowania Struktury i Funkcji Tkankowych kierowanej przez Tytusa Bernasia. Wyposażono Pracownię Neurobiologii Molekularnej kierowaną przez Bożenę Kamińską-Kaczmarek, Pracownię Badań Przedklinicznych o Podwyższonym Standardzie kierowaną przez Urszulę Wojdę oraz skompletowano aparaturę i sprzęt do Pracowni Modeli Zwierzęcych, którą kieruje Witold Konopka, również kierownik Centrum Neurobiologii w latach 2016–2018. W Centrum w późniejszym czasie zaczęły funkcjonować Pracownia Bioinformatyki kierowana przez Michała Dąbrowskiego i Mikroskopii Elektronowej, którą kieruje Hanna Nieznańska. Powstanie Centrum Neurobiologii, jako zespołu pracowni środowiskowych stanowiących integralną część infrastruktury badawczej Instytutu Nenckiego, wprowadziło innowacyjne rozwiązania nie tylko w strukturę badań Instytutu, ale wpisało się również w badania na rzecz gospodarki.

O rozwoju w obszarze badań innowacyjnych w ostatnich 10 latach świadczy wielokrotny wzrost liczby zgłoszeń patentowych i patentów dla Instytutu Nenckiego zarówno na terenie Polski, jak i w Europie i USA. Działalność Instytutu na rzecz regionu i województwa mazowieckiego została uhonorowana w 2013 roku Medalem Pamiątkowym Pro Mazovia przyznany przez marszałka województwa mazowieckiego, Adama Struzika. Współpraca z przemysłem zaowocowała pierwszymi w 100-letniej historii Instytutu wdrożeniami. Efektem współpracy zespołów Adama Szewczyka i Jerzego Duszyńskiego z Instytutu Nenckiego z Centrum Naukowo-Badawczym dr Ireny Eris było wprowadzenie do aptek nowych dermokosmetyków z serii Pharmaceris. Również Innowacyjny program terapeutyczny Dr Neuronowski® opracowano w Instytucie Nenckiego w pracowni Elżbiety Szelaż w kooperacji z firmą Harpo.

Powstanie Centrum Neurobiologii to kontynuacja jednego ze strategicznych priorytetów badawczych Instytutu, czyli inwestycja w rozwój obrazowania biologicznego.

Oprócz Centrum, w latach 2011–2014 Instytut Nenckiego realizował projekt w ramach 7 PR KE BIO-IMAGINE: BIO-IMAGing in research INnovation and Education. Efektem tych wieloletnich działań i docenieniem ekspertyzy Instytutu w tej dziedzinie było włączenie w 2015 roku projektu: Advanced Light Microscopy Node Poland, koordynowanego przez Instytut Nenckiego (Joanna Szczepanowska i Tytus Bernaś) do mapy drogowej systemu European Strategy Forum on Research Infrastructures (ESFRI).

W raportach Komisji Europejskiej Instytut znajdował się, i znajduje, na czołowych miejscach wśród jednostek naukowych, w tym dużych uczeni, jako wyróżniający się w pozyskiwaniu funduszy europejskich. Tylko w latach 2013–2016 Instytut Nenckiego realizował: 13 projektów w ramach 7 PR oraz 4 projekty w ramach Horizon 2020. Na szczególną uwagę zasługuje Starting Grant Europejskiej Rady ds. Badań Naukowych (ERC; European Research Council) zdobyty przez Ewelinę Knapską, kierownika Pracowni Neurobiologii Emocji.

Sukces w pozyskiwaniu funduszy europejskich pozwolił na umiędzynarodowienie kadry naukowej Instytutu i zatrudnienie nie tylko doktorantów i badaczy z Polski, ale również z zagranicy. Z pewnością duży wpływ miało na to przyznanie przez Komisję Europejską w 2013 roku Instytutowi, jako pierwszej instytucji badawczej w Polsce, prawa do posługiwania się znakiem HR Excellence in Research, projekt ten koordynowany był przez Urszulę Sławińską i Urszulę Dziewulską. Wyróżnienie oznacza, że Instytut Nenckiego spełniał zalecenia zawarte w Europejskiej Karcie Naukowca oraz Kodeksie Postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych, dotyczące m.in. mechanizmów rekrutacji naukowców i metod przyznawania im finansowania. Z drugiej strony prawo do posługiwania się znakiem HR w znaczący sposób ułatwiło ubieganie się o projekty KE. Również jako pierwsza placówka PAN z zakresu nauk biologicznych Instytut w 2014 roku przystąpił do programu Erasmus.

Historia lubi zataczać koło, kiedy 2012 roku Polska Akademia Nauk ogłosiła rozwiązanie Centrum Badań Ekologicznych, następcę Instytutu Ekologii PAN, dyrekcja Instytutu Nenckiego poprosiła prezesa Polskiej Akademii Nauk o zwrot Stacji Hydrobiologicznej w Mikołajkach. Kierownikiem Stacji do roku 2014 była Jolanta Ejsmont-Karabin, a obecnie jest Tomasz Janecki. Na mocy decyzji prezesa PAN prof. Michała Kleibera 31 grudnia 2013 roku Instytut Nenckiego ponownie stał się właścicielem Stacji Hydrobiologicznej w Mikołajkach. Decyzjami ministra nauki i szkolnictwa wyższego przyznano Instytutowi Nenckiego dofinansowanie na „Wzmocnienie integracji Stacji Hydrobiologicznej w Mikołajkach z Instytutem Nenckiego” i przekształcenie jej w „Centrum Naukowo-Edukacyjne” poprzez restrukturyzację i modernizację. Od 2014 roku Stacja stała się Centrum Naukowo-Edukacyjnym, w którym oprócz działalności naukowej stworzono również ogromną szansę zapoznania z osiągnięciami naukowymi dzieci i młodzieży z Mikołajek i rejonu Wielkich Jezior Mazurskich. Znaczenie tej aktywności

zostało zauważone w 2017 roku i Stacja Hydrobiologiczna w Mikołajkach została po 3 latach działalności nominowana przez Kapitułę Konkursu Popularyzator Nauki do tytułu Popularyzator Nauki w konkursie organizowanym przez portal Fundacji PAP-Serwis Nauka w Polsce oraz Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Tytuł Popularyzator Nauki w 2013 roku został przyznany Instytutowi Nenckiego w uznaniu za jego działalność na rzecz upowszechniania wiedzy.

Podczas Zgromadzenia Ogólnego Polskiej Akademii Nauk 19 marca 2015 roku Jerzy Duszyński został wybrany na stanowisko prezesa Akademii; 1 grudnia 2016 roku na członka rzeczywistego wybrana została Małgorzata Kossut, a na członka korespondenta Bożena Kamińska-Kaczmarek w Wydziale II (Nauk Biologicznych i Rolniczych).

Na lata 2008–2017 przypadają dwie wielkie rocznice, obchody 90-lecia powstania Instytutu Nenckiego (2008) i początek obchodów 100-lecia. Centralne uroczystości obchodów 90-lecia Instytutu Nenckiego (4 i 5 grudnia 2008 roku) rozpoczęły się uroczystą konferencją, podczas której wręczono pierwszy raz „Nagrodę im. Marceliego Nenckiego”, ufundowaną z inicjatywy dyrekcji Instytutu, jako indywidualną nagrodę przyznaną przez Kapitułę Nagrody Nenckiego badaczowi za wybitne osiągnięcia naukowe i za wkład w rozwój Instytutu Nenckiego. Pierwszym laureatem nagrody był prof. George Gerstein (University of Pennsylvania w Filadelfii, USA). Od tej pory 8 badaczy zostało wyróżnionych tą nagrodą³. Z okazji 90-lecia Instytutu wielu pracowników zostało nagrodzonych zaszczytnymi odznaczeniami państwowymi, w tym Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski w imieniu Prezydenta RP wręczył Lechowi Wojtczakowi prezes Polskiej Akademii Nauk Michał Kleiber. Jednym z pierwszych działań dyrekcji (kadencja 2008–2013), które zostało przyjęte z ogromnym zadowoleniem i aprobatą społeczności Instytutu, było zaoferowanie pracownikom i doktorantom Pakietu Medycyny Pracy w ramach Centrum Medycznego ENEL-MED. Utworzono również w tym czasie Nencki Alumni Club (2011), którego działalność zapoczątkowała Jolanta Barańska. W 95 rocznicę powstania Instytutu Nencki Alumni Club współorganizował uroczystą sesję, w czasie której absolwenci dzielili się swymi dokonaniem i wspomnieniami.

Obchody 100-lecia działalności Instytutu Nenckiego, przypadające w tym roku, za inicjowano już w 2016 roku. W latach 2016–2017 zorganizowano z tej okazji wiele konferencji naukowych i sympozjów m.in. Bilateral Meeting Nencki/University of Portsmouth; EMBO Imaging the Brain; Brain Tumors – from Biology to Therapy; Future of Aging; 4th MITOCHONDRION Meeting; 2nd Nencki Symposium „Neurons in Action”;

³ Prof. Claudio Franceschi (2017) University of Bologna, Włochy; prof. Angelo Azzi (2016) Boston University, USA; prof. Asli Pitkänen (2015) University of Eastern Finland, Kuopio, Finlandia; Profesor Bogdan Dreher (2013) University of Sydney, Australia; Profesor Edward Corn (2012) National Institutes of Health, Bethesda, USA; prof. Elżbieta Jankowska (2011) University of Gothenburg, Szwecja; prof. Ernesto Carafoli (2010) University of Padova, Włochy.

Piknik Naukowy „Popularyzacja nauki – Nauka popularyzacji”; Art & Science „Obrazowanie Biologiczne: Inspiracje Niewidzialnym Światem”, symposium połączone z warsztatami zorganizowane na Stacji Instytutu Nenckiego w Mikołajkach we współpracy z Wydziałem Sztuki Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego oraz Wydziałem Sztuki Uniwersytetu Rzeszowskiego. Efektem tych warsztatów było przekazanie Instytutowi przez artystów plastyków dzieł, które weszły do kolekcji sztuki współczesnej Instytutu Nenckiego „Nencki Art Collection”, powołanej przez Adama Szewczyka z okazji 100-lecia Instytutu. Administrowanie tym zbiorem powierzono powołanej w 2012 roku Fundacji Marcellego Nenckiego Wspierania Nauk Biologicznych, której prezesem zarządu w latach 2012–2017 był Stefan Kasicki, a od 2017 roku jest Hanna Fabczak. Również w roku 2017, doceniając rolę prof. Jana Dembowskiego (1889–1963), wieloletniego dyrektora Instytutu, w popularyzacji nauk biologicznych, ustanowiono nagrodę Jego imienia, przyznawaną pracownikom Instytutu szczególnie aktywnym w upowszechnianiu wiedzy. Ponadto imię Jana Dembowskiego nadano Sali Konferencyjnej na Stacji Hydrobiologicznej Instytutu w Mikołajkach. Wybito również Medal Pamiątkowy z Okazji 100-lecia Instytutu Nenckiego, który wręczono wielu instytucjom naukowym i wybitnym badaczom współpracującym z Instytutem Nenckiego, członkom Rady Naukowej, liderom zespołów badawczych, obecnym i byłym pracownikom Instytutu, w uznaniu ich szczególnych zasług na rzecz rozwoju Instytutu Nenckiego, za wspieranie jego działalności, kształtowanie wizerunku oraz budowę wspólnego sukcesu.

Piszząc o dwóch kadencjach przypadających na lata 2008–2017 trudno nie podziękować osobom wchodzącym w skład dyrekcji, dzięki którym Instytut Nenckiego jest bezsprzecznie jedną z najważniejszych jednostek na mapie naukowej Polski: Urszuli Sławińskiej, Witoldowi Konopce, Annie Jachner-Miśkiewicz i Hannie Michalskiej.

100-lecie Instytutu Nenckiego, które przypada w tym roku, to czas refleksji nad jego przyszłością. Z pewnością o przyszłości Instytutu Nenckiego będą decydować działania podjęte w ostatnich latach. Najważniejszą rzeczą, która jest fundamentem sukcesu Instytutu, nie jest jednak tylko nowoczesna aparatura czy nowe przestrzenie laboratoryjne. Nowoczesna aparatura po kilku latach jest już zwykle przestarzała. Doświadczenie historyczne uczy, że trwałość murów jest także ograniczona. Fundamentem sukcesu Instytutu jest zdolność i umiejętność do przyciągnięcia osób wybitnie uzdolnionych i kreatywnych. Umiejętność przyciągnięcia osób wybitnych stanowiła „tajemnicę” sukcesów Instytutu w przeszłości. Jednocześnie jest to prosta i skuteczna recepta na sukces w następnych latach. Siła Instytutu Nenckiego to przechodzące z pokolenia na pokolenie wzorce w sferze dobrego warsztatu i metodologii naukowej, przyjaznych stosunków międzyludzkich. Instytut narodził się i rozwinął jako placówka nowoczesna, promująca nowe kierunki w naukach biologicznych, otwarta dla każdego, niezależnie od narodowości, płci, wyznania i poglądów politycznych.

Dnia 1 lutego 2018 roku, po wygranym konkursie ogłoszonym przez Radę Kuratorów Wydziału II Nauk Biologicznych i Rolniczych PAN, stanowisko dyrektora Instytutu Nenckiego objęła prof. Agnieszka Dobrzyń.

Podziękowania

Dziękujemy dyrektorom Instytutu im. Nenckiego PAN za informacje i uwagi wykorzystane w tekście: prof. Maciejowi J. Nałęczowi (dyrektor Instytutu w latach 1990–2001), prof. Jerzemu Duszyńskiemu (dyrektor Instytutu w latach 2003–2008), dr Ewie Nowak-Olszewskiej (z-ca dyrektora Instytutu w latach 1990–2005), prof. Urszuli Sławińskiej (z-ca dyrektora Instytutu w latach 2007–2013), dr Witoldowi Konopce (z-ca dyrektora Instytutu w latach 2014–2018).

Piśmiennictwo

Piśmiennictwo dotyczące Instytutu im. M. Nenckiego PAN jest liczne i wyczerpujące. Pierwsze sprawozdanie z działalności obejmujące lata 1920–1927 ukazało się drukiem w 1928 roku⁴, kolejne za okres 1928–1935, w 1936⁵. Sprawozdania te obejmowały informacje o strukturze Instytutu, składzie osobowym, działalności naukowej i wydawniczej oraz finansach. Pierwsze sprawozdanie powojenne opublikowano w roku 1955⁶.

W grudniu 1968 roku Instytut obchodził uroczyste swoje 50-lecie połączone z czterema międzynarodowymi sympozjami. Ich tematyka odzwierciedlała główne kierunki badawcze uprawiane w Instytucie. Pełen opis prowadzonych w Instytucie badań wraz ze wstępem historycznym, opisem działalności Biblioteki oraz prezentacją rozwoju wydawnictw zostały przedstawione w publikacji zbiorowej pod redakcją Henryka Adlera⁷.

Wśród licznej grupy profesorów Instytutu Nenckiego wyjątkowo znaczący wkład w jego rozwój wnieśli Jan Dembowski i Jerzy Konorski. Dla utrwalenia ich pamięci i przypomnienia dorobku odbyła się w grudniu 1983 roku uroczysta sesja Rady Nauko-

⁴ *Instytut imienia Nenckiego przy Towarzystwie Naukowym Warszawskim, 1920–1927. Organizacja – Działalność – Środki*, Warszawa 1928, nakł. Instytutu, ss. 76.

⁵ *Instytut imienia Nenckiego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, 1928–1935. Organizacja – Działalność – Środki*, Warszawa 1936, nakł. Instytutu, ss. 104.

⁶ *Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego: Sprawozdanie [w:] Sprawozdanie z czynności i prac PAN*, Roczn. 1955, 317–346.

⁷ H. Adler (red.): *Pięćdziesiąt lat działalności Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego 1918–1968*, Warszawa 1968, PWN, ss. 184.

wej z udziałem licznych zaproszonych gości. Jej przebieg został zamieszczony w odrębnym zeszycie „Kosmosu”⁸.

Czwarte obszerne opracowanie zbiorowe dotyczące zarówno przeszłości, jak i aktualnego stanu prowadzonych badań w Instytucie było pokłosiem obchodów jego 75-lecia⁹. W odróżnieniu od dotychczasowych wydawnictw całość została opublikowana po angielsku. Zeszyt „Acta Neurobiologiae Experimentalis” poświęcony 75-leciu Instytutu składał się z dwóch części. Pierwsza część objęła 10 wystąpień z zakresu współczesnej neurofizjologii, przedstawionych na konferencji z okazji 75-lecia, część druga dotyczyła historii, i z wyjątkiem dwóch adresów, teksty tamże zamieszczone nie były wygłoszone. Kolejne opracowanie dotyczące Instytutu zostało przedstawione w wydawnictwie z okazji 50-lecia Polskiej Akademii Nauk¹⁰.

Piśmiennictwo poświęcone Instytutowi Nenckiego nie ogranicza się tylko do sprawozdań okresowych, czy zwartych wydawnictw jubileuszowych. Włodzimierz Niemierko w 1963¹¹, a następnie trzykrotnie Kazimierz Zieliński poświęcili historii Instytutu obszerne artykuły¹². Istnieje również literatura dotycząca działalności badawczej w poszczególnych zakładach, w stacjach, a nawet w pracowniach. Na temat Stacji Hydrobiologicznej na Wigrach zabierał głos jej twórca i kierownik Alfred Lityński¹³, a w roku 1988 ukazała się na ten temat bogato ilustrowana¹⁴ książka Gabriela Brzęka. Założenie Stacji Rzeczej w Pińsku zostało opisane przez jej kierownika Jerzego Wisz-

⁸ Jan Dembowski (1889–1963), Jerzy Konorski (1903–1973): „Kosmos” R. 33, z. 4(185), Warszawa, 1984, PWN, s. 405–509.

⁹ „Acta Neurobiologiae Experimentalis”, *Special Issue. 75-th Anniversary of the Nencki Institute*, 1994, vol. 54, nr 2, s. 65–200.

¹⁰ M.J. Nałęcz, K. Zieliński: *Instytut Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego*. [w:] (red.) L. Kuźnicki, *Polska Akademia Nauk 1952-2002. Placówki i Komitety PAN*, Warszawa 2002, s. 78–83.

¹¹ W. Niemierko: *Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego*, „Nauka Polska” 1963, nr 3, s. 101–117.

¹² K. Zieliński: *60 lat Instytutu Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego*, „Nauka Polska” 1978, nr 10, s. 33–80; tenże: *Sixty years of the Nencki Institute of Experimental Biology*. „Rev. Pol. Acad. Sci.” 1978, nr 47–74 (wersja angielska artykułu zamieszczona w „Nauce Polskiej” 1978); tenże: *Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN, Działalność badawcza i organizatorska*. „Nauka Polska” 1991, nr 5-6, 101–117; tenże: *Powstanie Instytutu Nenckiego*. „Nauka” 1994 nr 1, s. 167–179.

¹³ A. Lityński: *Organizacja i działalność Stacji Hydrobiologicznej*. „Sprawozdanie St. Hydrobiol.”, Wigry 1922, nr 1, s. 5–10; tenże: *Stacja Hydrobiologiczna na Wigrach*. „Arch. Hydrobiol. Ryb.”, 1928, nr 3/4, 3-22; tenże: *Dziesięciolecie Stacji Hydrobiologicznej na Wigrach (1920-1930)*. „Arch. Hydrobiol. Ryb.” 1930, nr 3–4, s. 171–192.

¹⁴ G. Brzęk: *Stacja Hydrobiologiczna na Wigrach*. Lublin 1988, Wydawnictwo Lubelskie.

niewskiego¹⁵. Z kolei Romuald Klekowski przedstawił osiągnięcia 10 lat działalności (1953–1963) Zakładu Hydrobiologii Eksperymentalnej¹⁶.

Stacja Morska na Helu ma prawie pełną dokumentację swej działalności¹⁷, brak jest tylko 9 miesięcy roku 1939. Cała jej historia została ujęta w artykule Jerzego Chmurzyńskiego¹⁸. Tenże autor 34 lata wcześniej przedstawił początki i rozwój badań etologicznych w Instytucie do roku 1965¹⁹. Inny charakter ma książka pt. *Komórka – jej budowa i ruch*²⁰, która pod redakcją Leszka Kuźnickiego wyszła jako publikacja Wszechnicy Polskiej Akademii Nauk. Na tle stanu wiedzy z pierwszej połowy lat 80. Dziewięciu autorów z Instytutu Nenckiego, w tym ośmiu z Zakładu Biologii Komórki, przedstawiło swój dorobek z zakresu cytobiologii i biochemii.

O badaniach prowadzonych w Zakładzie Neurofizjologii pisali jego kierownicy – Jerzy Konorski²¹ i Bogusław Żernicki²². Dzięki artykułowi Barbary Grzelakowskiej-Sztabert upowszechnione za granicą zostały badania z zakresu biochemii prowadzone w Instytucie w latach 1961–1972²³.

¹⁵ J. Wiszniewski: *Poleska Stacja Biologiczna w Pińsku*. „Arch. Hydrobiol. Ryb.” 1937, nr 4, s. 431–436.

¹⁶ R.Z. Klekowski: *The Department of Experimental Biology. M. Nencki Institute of Experimental Biology*. „Ekol. Pol.” Ser. B., 1963, nr 1, s. 89–91.

¹⁷ Organizacja Stacji. „Biul. ST. Morsk.” 1937, nr 1, s. 7–13. *Sprawozdanie z działalności Stacji Morskiej za rok 1936/37*. „Biul. St. Morsk.” 1937, nr 2, s. 5–12; *Sprawozdanie z działalności Stacji Morskiej za rok 1937/38*. „Biul. St. Morsk.” 1938, nr 3, s. 5–12.

¹⁸ J.A. Chmurzyński: *Szkic historyczny Stacji Morskiej Instytutu Nenckiego w Helu*. „Rocznik Helski”, 2000, nr 1, s. 103–119.

¹⁹ J.A. Chmurzyński: *Pracownia Etologii Zwierząt Zakładu Biologii Instytutu Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego PAN w Warszawie*. „Przeł. Zool.” 1966, nr X/2, s. 165–67; tenże: *Research on animal behavior at the Nencki Institute of Experimental Biology*. „Acta Biol. Exp.” 1966, nr 26, s. 79–24.

²⁰ L. Kuźnicki (red.). *Komórka, jej budowa i ruch*. 1987 Wrocław, Ossolineum, ss. 267.

²¹ J. Konorski: *Prace i osiągnięcia Zakładu Neurofizjologii Instytutu im. Nenckiego w zakresie fizjologii i patologii wyższych czynności nerwowych*. „Postępy Wiedzy Medycznej”, 1955, nr 1/55, s. 5–48; tenże: *A review of the brain research carried out in the Department of the Neurophysiology at the Nencki Institute of Experimental Biology*. „Acta Biol. Exp.” 1968, 28, s. 257–289.

²² B. Żernicki: *Zakład Neurofizjologii Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN – rys historyczny i stan obecny*. „Nauka Polska 1977, nr 9–10, s. 133–136; tenże: Zakład Neurofizjologii Instytutu Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN. „Kosmos” 1981, Ser. A, Biol. 30, s. 601–605; B. tenże: Konorski’s school of brain physiology – Department of Neurophysiology of the Nencki Institute of Experimental Biology. „Acta Neurobiol. Exp.” 1985, nr 45, s. 125–136.

²³ B. Grzelakowska-Sztabert: *Biochemistry At the Nencki Institute of Experimental Biology*, Warsaw, Poland. „Inst. J. Biochem.” 1972, 3, 125–137.

Przegląd piśmiennictwa dotyczącego Instytutu Nenckiego byłyby niepełny bez uwzględnienia trzech autobiografii – Jerzego Konorskiego²⁴, Bogusława Żernickiego²⁵ i Leszka Kuźnickiego²⁶ oraz książki pt. *Okiem biologa*²⁷. Niektóre fragmenty tych publikacji zawierają bowiem informacje i komentarze, których nie ma w cytowanym uprzednio piśmiennictwie. Co więcej, ten specyficzny osobisty rodzaj narracji pozwala lepiej od rutynowej formy przekazu naukowego scharakteryzować instytucje i ludzi.

W związku z 90-leciem Instytutu ukazało się czterotomowe wydawnictwo jubileuszowe²⁸ oraz dwa artykuły^{29, 30}. Z kolei 95-lecie upamiętniono książką pt. *Mikroskopia i obrazowanie*.³¹

100th anniversary of the Nencki Institute of Experimental Biology of the Polish Academy of Sciences

The Nencki Institute of Experimental Biology of the Polish Academy of Sciences in Warsaw, one of the largest nonacademic biological research centres in Poland, celebrates its 100th anniversary. The Institute was established in 1918 by the

²⁴ J. Konorski: *Autobiography*. [W:] G. Lindzey (red.) 1974, *A history of psychology in autobiography*. Vol. B, Appleton-Century Crofts, New York, s. 183–217. tenże: *Autobiografia* (przekład z angielskiego) „KHNiT” 1977, XXII, nr 2, s. 215–250.

²⁵ B. Żernicki: *Uczony w Polsce: autobiografia, fizjologia mózgu*. „KHNiT” 1995, nr 4, s. 7–16.

²⁶ L. Kuźnicki: *Autobiografia. W kręgu nauki*, Warszawa 2002, Centrum Upowszechniania Nauki PAN, ss. 301.

²⁷ *Okiem biologa. Ze spuścizny Jana Dembowskiego*, opracował L. Kuźnicki, Warszawa 1968, Wiedza Powszechna, ss. 289.

²⁸ L. Kuźnicki: *Instytut Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego. Historia i teraźniejszość*. T. I. 1918–2007, Warszawa 2008, ss. 566; tenże: (wybór), 2008. *Instytut Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego: historia i teraźniejszość*. T. 2: *Źródła, materiały, opracowania*. Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN, ss. 609; tenże: (wybór i opracowanie), 2008. *Instytut Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego: historia i teraźniejszość*. T. 3: *Wspomnienia i refleksje*. Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN, ss. 551; tenże: *Instytut Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego: historia i teraźniejszość*. T. 4. *Suplement*. Warszawa 2009, Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN, ss. 86.

²⁹ L. Kuźnicki, A. Szewczyk. *Instytut Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość. Nauka Polska jej potrzeby, organizacja i rozwój*. 2010, T. 19(44), s. 59–88.

³⁰ B. Kuźnicka, L. Kuźnicki, *Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego – dawniej i dziś* [W:] *Sto lat działalności. Towarzystwo Naukowe Warszawskie*. Pod red. E. Wolnicz-Pawłowskiej, W. Zycha. Warszawa 2009, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, s. 83–96.

³¹ *Mikroskopia i obrazowanie*. Pod red. L. Kuźnickiego i J. Sikory. Warszawa 2013, Instytut Biologii Doświadczalnej im. M. Nenckiego PAN, ss. 96.

Scientific Society of Warsaw. In 1945, after World War II, it was re-established in Łódź and in 1952 incorporated into the newly founded Polish Academy of Sciences. During the period of 1953–1955 a newly erected building at 3 Pasteur Street in Warsaw became the home of the Nencki Institute. Today, the Nencki Institute strives for excellence in basic research in the broad sense of biological sciences. Neurosciences and biological and molecular basic of civilization diseases represent two main research areas of the Institute in the context of the society needs to improve the quality of life. One of the strategic activities of the Institute is investments in bio-imaging. This has recently resulted in inclusion of the Institute in the EURO BIOIMAGING project of the European Strategy Forum on Research Infrastructures (ESFRI). An excellent example of a synergy of basic and innovative studies is the Neurobiology Centre established at the Nencki Institute in 2010–2013 as part of a strategic project entitled the CePT. Additionally, the Nencki Institute trains nearly 200 PhD students under various programmes, including the H2020.

Key words: Nencki Institute, 100-anniversary, biology

